

Emina Živković

Neka pitanja o "demokratiji" u Kraljevini SHS

Ključno pitanje

U kojoj mjeri diktatura pokazuje snagu/slabost države?

Tema

Radionica se bavi političkim pitanjima u Kraljevini SHS za vrijeme diktature kralja Aleksandra i utjecajem političkih činilaca na svakodnevni život običnih ljudi. Obuhvata period od 1929. do 1934. godine. Ova tema je odabrana zato što se u našim udžbenicima ovo pitanje ne obrađuje na ovaj način, kao i zbog toga što su neki politički problemi slični današnjim. Također, prva polovina 20. stoljeća jeste bila obilježena neprestanom borborom između demokratije i diktatorstva u cijeloj regiji.

Ishodi

- Učenici će prepoznati vezu između političkih prilika i uvođenja diktature.
- Učenici će analizirati historijske izvore i na osnovu analize formulirati zaključke.
- Učenici će uočiti veze između uvođenja diktature i položaja običnih ljudi.

Ciljevi

- Kritičko razumijevanje složene prirode prošlosti
- Razumijevanje svijeta danas
- Razvijanje historijske svijesti
- Razvijanje empatije
- Uočavanje uzročno-posljedičnih veza

45
minuta

Uputstva za predavača

Korak 1

Predavač čita uvod, a zatim izvore kojima će objasniti kontekst radionice, kao što su: državni simboli, himna, zastava, ustav, mapa i pitanja koja bi trebala pomoći učenicima vodeći ih ka završnoj diskusiji.

Korak 2

Predavač će podijeliti učenike u tri grupe. Prva grupa su diktator i administracija, druga grupa su obični ljudi, a treća su strani predstavnici. Učenici će učestvovati u role play gdje će svaka grupa napraviti izvještaj za predstavnike Društva naroda, koji su došli da se raspitaju o situaciji u Kraljevini SHS.

Korak 3

Grupni rad

Korak 4

Diskusija

Uvod

Kraljevina SHS je osnovana poslije Prvog svjetskog rata od oblasti koje su imale različita kulturna nasljeđa. Razlike, koje su bile nacionalne, ekonomske, kulturne..., opterećavale su državu do tačke u kojoj je Parlament postao potpuno disfunkcionalna institucija i mjesto političkih atentata. Sve ovo je isprovociralo kralja da donese, za to vrijeme uobičajenu, odluku o proglašenju diktature. Njegovo objašnjenje je bilo da želi sprječiti eskalaciju haotične situacije u svojoj zemlji, dok je većina političara primila ovu odluku kao političko nasilje.

Izvor 1

Nacionalni simboli Kraljevine Jugoslavije

Bože pravde, ti što spas,
od propasti dosad nas!
Čuj i odsad naše glase
i odsad nam budi spas!

L'jepa naša domovino,
oj junačka zemljo mila,
stare slave djedovino,
da bi vječno sretna bila!

Naprej zastava slave,
na boj junaška kri,
za blagor očnjave
naj puška govor!

Bože pravde, ti što spas,
od propasti dosad nas!
Čuj i odsad naše glase
i odsad nam budi spas!

National symbols, Mozaik
proslasti Biag 2010

Izvor 2

Karta Evrope na kojoj je označeno gdje se nalazila Kraljevina Jugoslavija

Izvor 3

Vidovdanski ustav – članci ustava koji kralju daju široke ovlasti

Član 46

“Zakonodavnu vlast vrši Kralj i Narodna skupština zajednički”

Član 47

“Upravnu vlast vrši Kralj preko odgovarajućih ministara, po naredbi ovog Ustava”

Član 49

\$OKrajovémuž(vektor) a číslo 1 je stav na dnu. Zároveň číslo 0 je výška nad hranicí činove po -0.2 (vn)0.2 () -10 (99.8 () TJ /F4.1743TJ /F4.0 TJ

Izvor 1

Administracija i korupcija iz perspektive britanskoga ambasadora

1928. (...) U svim pokrajinama čuje se sveopći zahtjev za ravnopravnošću sa Srbijom. Sasvim je izvjesno da ni beogradskim vlastima nije lahko pregovarati s neodgovornim demagozima koji kontroliraju hrvatske seljačke mase, ali su i centralistič

	M	Ž	Ukupno	M	Ž	Ukupno	Ukupno
	94,13%	92,41%	93,23%	1,80%	1,23%	1,23%	5,54%
	56,37%	18,56%	37,49%	0,32%	0,42%	0,40%	62,11%
	82,03%	59,67%	70,52%	0,45%	0,77%	0,61%	28,87%
	60,76%	16,01%	37,70%	0,41%	0,27%	0,34%	61,96%
	55,48%	29,37%	42,08%	0,41%	0,51%	0,46%	57,46%
	80,06%	63,78%	71,60%	0,37%	1,07%	0,73%	27,67%
	80,06%	63,78%	71,60%	0,37%	1,07%	0,73%	27,67%
	43,89%	14,32%	28,84%	0,41%	0,18%	0,30%	70,86%
	39,73%	13,95%	27,09%	0,38%	0,24%	0,31%	72,60%
	50,69%	16,69%	33,50%	0,51%	0,41%	0,46%	66,04%
	92,66%	84%	88,69%	0,24%	0,68%	0,44%	10,87%
	67,31%	42,90%	53,83%				44,51%

Illiteracy, Ljubodrag Dimić, Kulturna politika Kraljevine Jugoslavije 1918-1941, II, str.192

1921	1931
51,5%	44,0%

Izvor 5**Ubojstvo u Skupštini**

20-tog juna 1928. Puniša Račić je sa skupštinske govornice pucao iz pištolja u Pavla Radića, Stjepana Radića, Đuru Basaričeka, Ivana Grandu i Ivana Pernara. To je bio povod za uvođenje diktature

http://en.wikipedia.org/wiki/Stjepan_, 28.03.2012

Izvor 6**Proklamacija o diktaturi**

“(...) Nastupio je čas kada između naroda i Kralja ne može i ne smije biti više posrednika.”

“(...) Parlamentarizam koji je kao političko sredstvo, po tradicijama od Moga nezaboravljenog Oca, ostao i Moj ideal, počele su zasljepljene strasti zloupotrebljavati u toj mjeri da je postao smetnja za svaki plodni rad u državi (...)”

Umjesto da parlamentarizam razvija i jača duh narodnog i državnog jedinstva, on – ovakav kakav je – počinje dovoditi do duhovnog rasula i narodnog razjedinjavanja...”

(...) Radi toga riješio sam i rješavam da Ustav Kraljevine SHS od 28. juna 1921. g. prestane važiti. (...)”

Narodna skupština (...) raspušta se.”

Priče iz XX veka, Platoneum 2002.

Pitanja:

1. Šta su prepreke za razvoj demokratije u zemlji s ovakvom obrazovnom strukturom?
2. Kakva je bila politička situacija u Kraljevini?
3. Šta su kralj i administracija htjeli postići?
4. Koji su bili kraljevi argumenti?
5. Bi li danas bilo moguće uspostaviti ovakav vid kontrole?

Izvor 1

Roza Budaji odbija da okači zastavu na svojoj kući za Kraljičin rođendan.

Odjeljenje državne tajne policije u Somboru

Zavedeno 6. 6. 1925.

Poglavarstvu Državne tajne policije

Ovom Odjeljenju čast je izvijestiti vas sljedeće:
Na dan 27. januara ove godine, a na rođendan Njenog Veličanstva kraljice Marije, Roza Budaji sa stanom u ulici Svetozara Miletića br. 21 nije htjela istaknuti bajrak na svojoj kući u ime svečanosti, ali gradsko policijsko upravljanje je da je hrđavo prema Srbima naklonjena, naredila joj je da odmah kuću okiti bajrakom. Ali čim su se policijski učitelji, Roza se ovako izrazila: "Makar kakvo đubre i bitanga dođe ovamo i moramo da ih svetkujemo."

Kapetanija je odmah stvar predala državnom tužiocu.

Rozina prica, AJ, fond 37 Milan Stojadinovic, fascikla 4.

Izvor 2

Kako prolaze oni koji misle drugačije

Kazna za agitaciju – preseljenje, Prema dokumentu Ministarstva prosvjete, Odjeljenje za osnovnu nastavu, 8. 11. 1931, Beograd

Pomoćnik Ministarstva unutrašnjih poslova piše dopis Ministarstvu prosvjete, 6. 10. 1931.

Prema izveštaju načelnika Pećkog sreza: "Aco Đukanović, učitelj u Đumnovom selu, i Rajko Jovanović, učitelj u Vitomirici, srez Pećki, nisu pristalice današnjeg režima, oni javno agituju i nagovaraju birače da ne izađu na glasanje. Ne bude li bilo opozicione liste (...), molim da se oni hitno premjeste u neko drugo mjesto izvan sreza Pećkog." Ministarstvo prosvjete riješilo je ovaj problem premještanjem spomenutih učitelja.

Prema dokumentima iz Ministarstva za obrazovanje, 8. 11. 1931, Beograd

Izvor 3

U zatvor zbog vica

Okružni sud u Čačku, 31. decembra 1931, obrazlaže Odluku o proglašenju krivice optuženih Milivoja Milovanovića, Jevresina Milovanovića Koste i Milosave Vujović, iz Lučana, srez Dragičevski.

"Krivi su što su (...), u namjeri da uzrokuju neraspoloženje protiv političkog i socijalnog poretka u zemlji, pronosili po selu lažna tvrdjenja da je Njegovo Veličanstvo kralj uzeo deset godina bolovanja, a predsjednik Vlade, g. Petar Živković, pet godina bolovanja, i da su oba otišla iz zemlje te ovim postupkom učinili prijestup protiv javnog poretka u državi predviđen i kažniv po članu 4. Zakona o zaštiti javne bezbjednosti i poretka u državi. Sud ih osuđuje svakog s po 15 dana zatvora (...) Osim kazne zatvora, propisana je i novčana kazna od po 100 dinara u korist Fonda za podizanje i popravljanje kaznenih zavoda..."

Obrazloženje presude:

"Za optuženog Jevrema: što, kada mu je optuženi Milivoje o NJ. V. Kralju i predsjedniku Vlade govorio da su dobili bolovanje i otišli iz zemlje, on, optuženi Jevrem, nije smio glasove dalje prenositi, već je trebao šutjeti, a on je, naprotiv, otišao i o tome se raspitivao kod općinske sudnice..."

AJ, 74-12-23.

Izvor 4

Ismijavanje kralja – kazna izbacivanje iz škole

Izveštaj Ministarstvu pravde, septembar 1933, Beograd
"Prijavljen je Radulović Boško iz Cetinja da se na dan 16. marta u učionici šestog razreda gimnazije, za vrijeme predavanje profesora Lopičića Blaže o sunčanom satu, kada je ovaj rekao da je za to potrebna jedna daska, on ironično nasmijao i, pokazujući na sliku Nj. V. Kralja, rekao: Zašto ne bismo upotrijebili ovu sliku, gospodine profesore? Pismenim upisom u školski dnevnik dokazano je djelo inkriminacije, ali s obzirom na okolnost da je osumnjičeni za ovo djelo kažnjen isključenjem iz svih gimnazija za svagda i da je maloljetnik, to se oslobađa svake kazne."

AJ, fond 63, fas.br. 96/1933

Izvor 5

Nadzor nad opozicijom

Izveštaj Načelstva sreza Posavskog, 10. oktobra 1933, Umka, Kraljevskoj banskoj upravi, Novi Sad

"U smislu vašeg naređenja od 11. septembra 1933. g., čast mi je podnijeti imena državnih činovnika koji prilikom općinskih izbora nisu glasali ili su glasali za opozicione liste, i to:

Katanić Boško, učitelj osnovne škole u Umci, glasao za opozicionu listu, iako mu je diskretnim putem stavljeno do znanja da treba pomoći i glasati za nacionalnu listu (...) Katanić je ranije pripadao Komunističkoj partiji i od tada se nad njegovim radom vodi strogi nadzor...

Petković Ljubiša, učitelj osnovne škole u selu Mislođinu, nije uopće glasao, a za vrijeme izborne kampanje živo je radio za opozicionu listu. Inače, Petković je poznat kao protivnik režima (...) moli se da se ukloni s teritorije sreza."

AJ, fond 66, fas.br. 14, jed. opisa br.37

Izvor 6

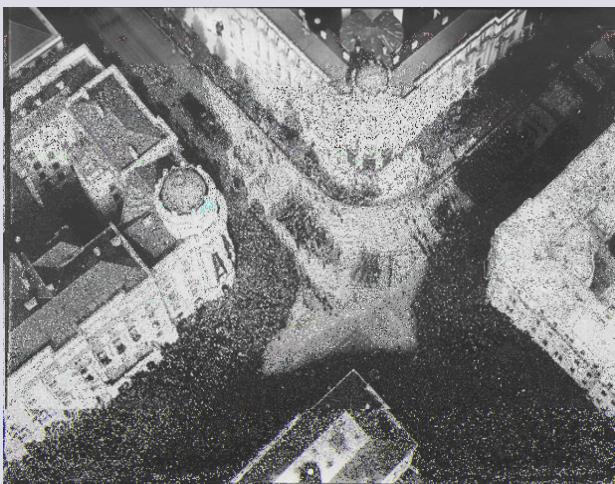
Anegdota iz vremena diktature kralja Aleksandra

U našem susjedstvu živio je jedan trgovac, poznat kao "veliki" HSS-ovac. Često je u javnosti pogrdnim riječima kritizirao režim. Onda bi ga odveli u policijsku postaju, malo bi ga ispitivali i gnjavili, pa bi ga pustili. I tako svako malo. Imao je tri sina i kćer. Treći mu se sin rodio 1929, nakon ubojstva Stjepana Radića i uvođenja diktature kralja Aleksandra.

Tom zadnjem sinu je dao ime Aleksandar na opće čuđenje poznanika. Kad su ga pitali šta mu je bilo da sinu nadjene ime omraženog kralja, odgovorio je u svom stilu: „Da mu mogu slobodno j... mater.“ (to u našem ţargonu znači – psovati). Tako su se svi u gradu smijali kad bi on vikao na sina i psovao ga punim imenom.

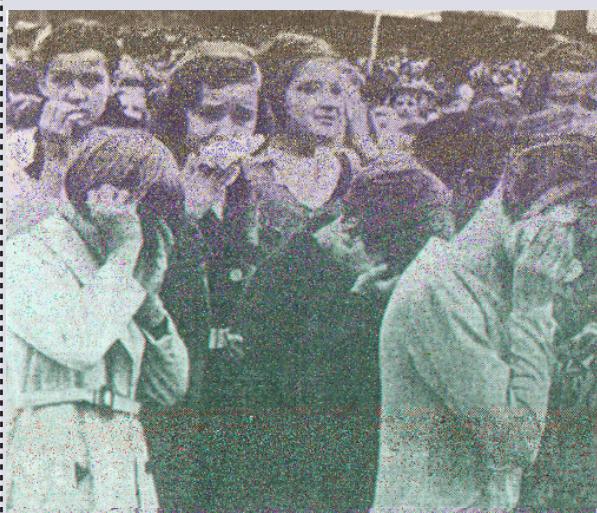
Svjedočenje M.J. iz Dubrovnika 1930

Izvor 7

Sahrana NJ. V. kralja Aleksandra

King's funeral, Black-white Belgrade, (5.04.2012).

Izvor 8

Narod plače na kraljevoj sahrani.

<http://www.pogledi.rs/diskusije/viewtopic.php?t=18563&sid=8c22c4cf298f28e689db13bd0c012b4b>

Pitanja:

1. Zašto Roza nije htjela postaviti državnu zastavu?
2. Je li moguć otpor bez obrazovanja?
3. Koja je pozicija običnog čovjeka u diktaturi?
4. Ko pruža otpor?
5. Koje slobode su bile uskraćene? Kako je to utjecalo na život ljudi?

Izvor 1

Administracija

1925.

"Uprava u ovoj zemlji je neefikasna, loše organizirana i korumpirana. Dok je u predratnoj Srbiji bilo 40.000 državnih službenika, njihov broj je od rata na ovamo povećan na 280.000, iako Jugoslavija ima svega tri puta više stanovnika od predratne Srbije (...) Korupcija cvjeta od najvišeg do najnižeg nivoa."

Zivko Avramovski, "Britanci u Kraljevini Jugoslaviji", Zagreb, 1988..

Izvor 2

Pogled s visine: stanje u susjednim zemljama

1925.

"(...) Možda će proći dosta vremena prije nego što iščezne nezdrava atmosfera u Beogradu i teško možemo očekivati da će jedna balkanska država usvojiti efikasne metode zapadne civilizacije, osim ako ne dođe do postepenog jačanja evropske kulture. Međutim, možemo smjelo tvrditi da, kako po svojim međunarodnim odnosima, tako i po svojoj unutrašnjoj situaciji, ova zemlja stoji bolje od svojih susjeda."

Zivko Avramovski, "Britanci u Kraljevini Jugoslaviji", Zagreb, 1988..

Izvor 3

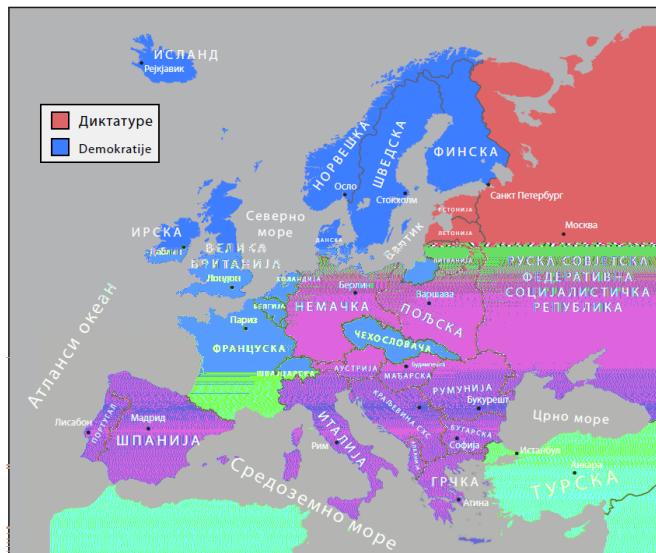
Europske zemlje koje su u međuratnom periodu uvele diktaturu

"Evropa između dva svjetska rata sastojala se od ukupno 29 država. Godine 1920. sve ove zemlje osim tri mogle su se opisati kao demokratije. Do kraja 1938. ne manje od 16 ovih država postale su diktature. Njihovi lideri imali su apsolutnu moć koja je bila iznad bilo kog ustavnog ograničenja. Od preostalih 12 demokratija, sedam se raspalo u periodu 1939–1940. Tako je krajem 1940. u Evropi nedirnuto preostalo samo pet demokratija: Velika Britanija, Irska, Švedska, Finska i Švicarska." Diktature su uspostavljene u Mađarskoj (1920), Poljskoj (1926), Austriji (1932), Litvaniji (1926), Latviji (1934), Estoniji (1934), Albaniji (1928), Jugoslaviji (1929), Bugarskoj (1934), Rumuniji (1938), Grčkoj (1936), Španiji (1923–1929 i poslije građanskog rata) i Portugalu (1932).

S.J. Lee, *The European dictatorship 1918-1945*, London 1987, 1-3.

Izvor 4

Karta s prikazom evropskih država koje su u međuratnom razdoblju uvele diktaturu

Legenda karte

Crvenom bojom su obilježene zemlje koje su uvele diktaturu
Plavom bojom su obilježene zemlje koje su ostale demokratske

Izvor 5

Reakcija na diktaturu od strane političke emigracije

"5. januara navršavaju se dvije godine od proglašenja vojno-fašističke diktature u Jugoslaviji. Dvije godine upravljanja bez 'posrednika', neposrednog i krvavog nasilja Bijele ruke i kralja, mraka i nepravde, ugnjetavanja i pljačkanja. Dvije godine strašnog vojno-policajskog terora, masovnih ubojstava, srbizacije i stvaranja silom jedne nacije, denacionalizacije i kolonizacije i pljačkanja porobljenih nesrpskih naroda u Makedoniji, Kosovu, Crnoj Gori, Hrvatskoj i dr. (...) Zbog toga je osamnaestogodišnji režim Beograda u Makedoniji jedan krvavi teror masovnih ubojstava i nacionalnog ugnjetavanja. Hiljade Makedonaca pali su od metka ili noža od organa vlasti. Desetine hiljada bili su uhapšeni, inscenirano je preko desetine političkih procesa, desetine smrtnih presuda izrečene su nad Makedoncima. Zatvaraju se škole, zabranio se maternji jezik, posrbila su se porodična imena i prezimena. Strašna korupcija i pljačka caruju u Makedoniji."

Македонско дело бр.128 1931 год,

Pitanja:

1. Kako je britanski ambasador video situaciju u Kraljevini?
2. Koji su problemi današnjice slični problemima iz tog perioda?
3. Kako bi ti riješio/la ove probleme (bez uvođenja diktature)?
4. Kakva je bila politička klima u ostalim evropskim zemljama?